

IMPLICACIONS ECLESIALS DE LA REFORMA

Associació Cristianisme al segle XXI – Dissabte 18 de novembre de 2017

Taula de continguts

IMPLICACIONS ECLESIALS.....	1
DE LA REFORMA.....	1
SALUTACIONS I DESCÀRREC.....	2
1. INTRODUCCIÓ.....	2
2. L'ECLESIOLOGIA PROTESTANT TRANSVERSAL AL PROTESTANTISME DEL S. XVI	3
3. EL DENOMINACIONALISME COM A CARACTERÍSTICA DEL PROTESTANTISME FINS AVUI... 9	
4. L'ESGLÉSIA EN EL PROTESTANTISME DE DEMÀ	15
5. CONCLUSIÓ.....	21

1ª. Ponència “La Reforma actualment”... o ... “Concepte de Reforma”...
a càrrec d’AUDIR... (Jaume de Marcos)

Dissabte 18

2ª. Ponència. “Les reformes abans de la Reforma”

a càrrec de Lluís Busquets i G., escriptor, de Cristianisme Segle XXI

1. Els primers intents des de St. Francesc
2. Baixa Edat Mitjana....Càtars, Albigesos, Valdenses...
3. Inicis del Renaixement... Erasme, Moro, Wiclef, Huss...
4. Els intents a Catalunya: R. Llull, Eiximenis, Arnau de Vilanova...

3ª. Ponència. Les implicacions eclesials.

a càrrec de Pere Zamora, de l’Església Evangèlica Espanyola
Possibles aspectes...

1. Un nou model d’Església
2. Diversitat de les esglésies sorgides de la Reforma.
3. Raons de la diversitat.
4. Església de base enfront d’ església jeràrquica ?

SALUTACIONS I DESCÀRREC

- Agraïment als organitzadors per la invitació
- Coneixement limitat del tema eclesiològic

1. INTRODUCCIÓ

La meua presentació tractarà les qüestions següents:

1. Els models eclesiològics del s. XVI transversals al Protestantisme
2. Les causes de la diversificació eclesial protestant a partir del s. XVI fins avui
3. El present i futur de l'eclesiologia Protestant (Conclusions)

Com podeu notar, es tracta de fer un passeig per la història de l'eclesiologia protestant. Crec que és la millor manera d'entendre el concepte d'església dins del Protestantisme i la seva diversitat. Per començar, però, serà bo que ens situem en l'actualitat del Protestantisme, que des del segle XVI ha crescut molt en nombre i diversitat. Per això convé que ens ubiquem seguint un estudi publicat pel *Pew Research Center*¹ que jo he extractat:²

	Església Catòlica	Esglésies Evangèliques	Esglésies Ortodoxes	Altres Esglésies
EUROPA	23,90	12,60	76,90	10,90
ASIA-PACÍFIC	12,00	17,40	4,60	9,00
ÀFRICA	16,10	36,90	17,40	16,80
AMÈRICA	47,50	32,90	1,00	63,20
TOTAL PERCENTUAL	50,10	36,70	11,90	1,30
TOTAL ABSOLUT	1.092 milions	800 milions	259 milions	29 milions

Quadre 1. Distribució percentual de les grans famílies de la Cristiandat ponderada segons la seva distribució geogràfica.

¹ L'Informe es titola «Global Christianity (December 2011, 10-37)» del PEW RESEARCH CENTER (<http://www.pewforum.org/files/2011/12/Christianity-fullreport-web.pdf>. Accés: 6-9-2016). Veure el meu extracte a Pedro Zamora, *Sal Terrae* 105 [2017] 9-11.

²

	Església Catòlica	Esglésies Evangèliques	Esglésies Ortodoxes	Altres Esglésies
Ratio de creixement anual	1,13	1,62	0,66	2,00

Quadre 2. Ratio de creixement global anual de les diferents esglésies

Inclinació teològica	Famílies eclesials	Percentatge
Inclinació anti-ecumènica	1. Lliures	38,20
	2. Pentecostals històriques	10,80
	3. Baptistes	9,00
	4. Adventistes	2,70
	5. Altres	1,40 62,10
Inclinació Ecumènica	6. Anglicanes	10,60
	7. Luteranes	9,70
	8. Unides	7,20
	9. Reformades / Presbiterianes	7,00
	10. Metodistes	3,40 37,90
	TOTAL	100,00

Quadre 3. Distribució percentual del Protestantisme per famílies eclesials

Ara sí, atansem-nos a l'origen d'aquesta diversitat i vitalitat.

2. ELS MODELS ECLESIALS DEL S. XVI TRANSVERSALS AL PROTESTANTISME

El model medieval

Per entendre les eclesiologies reformades del segle XVI, cal primer pegar un cop d'ull a l'eclesiologia catòlica de l'Edat Mitja. Simplificant moltíssim, jo diria que el concepte d'església està dominat per la definició que trobem al Credo Constantinopolità (381), on trobem per primera vegada les quatre propietats de la veritable església: unitat,

santedat, catolicitat i apostolicitat. Totes aquestes propietats van anar adquirint, al llarg de l'Edat Mitja, una densitat institucional cada cop més forta: la unitat girava entorn al ministeri petrí, la santedat té a veure sobre tot amb l'administració dels set sacraments per part dels ministres ordenats (sacerdots), la catolicitat es dirigeix des de Roma i l'apostolicitat es centra en la successió apostòlica. Dit altrament, i sobre tot des de la perspectiva de molts reformadors, la *Communio sanctorum* del Credo Apostòlic acaba entenent-se quasi exclusivament com una realitat estàtica, fixada d'una vegada per sempre en l'ofici ministerial al voltant del qual giren tant els sants (els membres) com les coses santes (la fe, els sacraments i la dispensació de gràcies especials). Aquesta fixació de la *Communio sanctorum* s'expressa en els tres estats eclesials que tots plegats transcendeixen el temps i l'espai: *Ecclesia militans*, *Ecclesia poenitens*, *Ecclesia triumphans*.

En aquest ambient més o menys popular, sorgeixen moviments de reforma de caràcter religiós i laïcal que, aglutinats sota l'espiritualitat de la *Devotio moderna*, cerquen purificar l'església actualitzant, entre d'altres, el concepte de la *Communio sanctorum* des de l'experiència primitiva del Llibre dels Fets 2,41-47 i 4,31-35, o sia, des de la *koinonía* (la participació dels fidels – 2,42) que arriba a concretar-se en tenir els bens en comú (*koinós* – 4,32). Aquesta perspectiva deixaria de ser exclusiva de l'estat consagrat i s'ampliaria a tota la comunitat cristiana, com demostra el fort desenvolupament dels moviments laics (per exemple, les Beguines, els *Fratres Vitae Communis* / Germans de la vida comú / *Brüder vom gemeinsamen Leben* o els *Gottesfreunde*). Aquests moviments i en general l'espiritualitat de la *Devotio moderna* van alimentar la visió eclesial dels moviments reformadors del segle XVI, la qual –hom podria dir– es fonamentava més abiat en un concepte de *Congregatio sanctorum* que posa l'accent en l'esdeveniment mateix de la reunió de fidels, més que en una comunió conceptual i institucional.

El model luterà

De fet, Luter fomentà l'ús del substantiu *Gemeine* (comunitat, congregació) com a sinònim de *Communio sanctorum* i en detriment del terme *Kirche*, com veiem en la cita següent comentant el Símbol dels Apòstols:

Algú volia explicar el primer terme, “Església catòlica” [i va afegir les paraules] *communio sanctorum*, que en alemany vol dir una congregació [*Gemeine*] de sants, és a dir,, una congregació formada pels sants. “Església cristiana” i “congregació dels sants” són la mateixa cosa.³

Quan Luter va ser excomunicat pel papa Lleó X, va optar per l’apologia de la seva reforma i es posar d’immediat a treballar, és a dir, a polemitzar amb les autoritats i els teòlegs catòlics sobre les propietats de la veritable església (cf. *supra* el Credo Constantinopolità). En aquest entorn apologètic, Luter i Melanchton utilitzaran l’expressió *notae ecclesiae* per referir-se a les propietats de la veritable església, esdevenint aquest concepte *lloc comú* de les diverses teologies protestants.⁴ El primer gran document doctrinal ‘oficialment’ reformat, la *Confessió d’Augsburg* (1530), redactat sobre tot per Melanchton però inspirat per Luter, afirma lo següent respecte de l’església (article VII):

S’ensenya també que haurà d’existir i romandre per sempre una santa església, que és l’assemblea de tots els creients [*congregatio Sanctorum - Versammlung aller Gläubigen*], entre els quals es predica rectament l’Evangeli i s’administren rectament els sants sagraments d’acord amb l’Evangeli.⁵

Com es pot veure, la ‘reunió’ o ‘assemblea’ és el concepte eclesiològic clau. Però aquesta assemblea no té una naturalesa o substància pròpia, sinó originada i sostinguda per la recta predicació de l’Evangeli i la recta administració dels sagraments. I l’Augustana hi abunda en aquest punt afirmant tot seguit:

³ Martin Luther, «Sermons on the Catechism» (1528), reimpressió a *Selections from his Writings*, ed. John Dillenberger, p. 212.

⁴ Luter fou el primer en definir la predicació de l’Evangeli com la principal característica de la veritable església (veure el seu “Dret de la comunitat a triar els seus predicadors” de 1523 – L’edició en castellà: “Derecho de la comunidad a elegir a sus predicadores” –cf. Lutero. *Obras*, ed. de T. Egidio, Sígueme: Salamanca, 1977). Però seria Melanchton qui parlaria el primer de les *notae ecclesiae* per referir-se a les propietats essencials de la veritable església, concretament en la seva *Apologia* de la *Confessió d’Augsburg* (1531), que després serien introduïdes en la versió de 1535 dels seus *Loci communes*, publicats originalment en 1521.

⁵ Text llatí: *Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta* (veure <https://3alog.net/wp-content/uploads/2017/03/calatdt.pdf> - accés el 31-10-2017). En castellà, veure *Confesión de Augsburgo* (edició de R. Hoferkamp, La Reforma-Fortress Press: Riopiedras-Filadelfia, 1980), pàg. 15.

Per la veritable unitat de l'església és suficient l'acord amb la doctrina de l'Evangeli i l'administració dels sacraments.⁶

Pels reformadors, l'església no rep cap naturalesa divina que la faci sagrada, sinó que és sagrada a fur i mesura que en el seu sí (congregació) l'Evangeli de la gràcia és predicat. És l'Evangeli qui convoca l'església, no és aquesta la que ofereix l'Evangeli. Per això Luter afirmava que l'església es *creatura verbi*:

Ecclesia est fillia, nata ex verbo, non est mater verbi (WA 42, 334 – Comentario al Génesis), *sed creatura verbi* (WA 6, 560 – *De captivitate Babilonica ecclesiae praeludium*)

La Paraula de Déu sempre és anterior a la creació i també a l'església, essent la única que té el poder per crear i sostenir. Per això, en el comentari a Isaïes 55,11 («així serà la paraula que surt dels meus llavis: no tornarà a mi infecunda. Realitzarà el que jo volia, complirà la missió que jo li havia confiat.» – BCI), considera que és ella la *nota ecclesiae*:

La única marca de l'Església perpètua i infal·lible sempre ha estat la Paraula. (*Unica enim perpetua et infallibilis Ecclesiae nota Semper fuit Verbum* - WA 25, 97.32s – Comentari a Isaïas).

I és per aquesta raó que la Paraula, l'Evangeli, sempre va per davant de l'Església. Així ho afirma el propi Luter:

Així doncs, estem segurs de que és impossible que on actua l'Evangeli no hi hagi cristians.⁷

La veritable església sempre és el resultat de l'Evangeli predicat.

Com podeu veure, d'un cop de ploma teològica, Luter i Melancton redueixen les quatre propietats de l'església del *Credo de Constantinopla* a una sola: la recta predicació de l'Evangeli. I dic només una, perquè a l'*Augustana* els sacraments es consideren signes de la Paraula (l'Evangeli). A partir d'aquí, les diverses branques evangèliques poden matisar o afegir-hi –però no massa– alguns elements a aquesta *nota ecclesiae*, però sempre assumint-hi la centralitat de la recta predicació de l'Evangeli.⁸

⁶ Text llatí: *Et ad veram unitatem ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii et administratione sacramentorum. Ibidem.*

⁷ *Op. cit.* pàg. 206.

⁸ El propi Luter hi afegiria noves *notae ecclesiae*. Per exemple, la remissió de pecats, el ministeri de l'església, la pregària, el Credo, els 10 Manaments i alguns himnes (Cf. WA 38, 221.20-31 – *Sobre les misses secretes i la consagració de sacerdots [Von der Winkelmesse und Pfaffenweihe, 1533]* i també el document *Dels concilis i l'Església [De conciliis et ecclesia, 1539]*), però totes les marques deriven de la predicació de l'Evangeli.

El model reformat / calvinista

Ho veiem a un altre important document, aquesta vegada reformat (calvinista): la *Confessió Escocesa*⁹ (1560), que recull i amplia aquest principi establert pel luteranisme:

Creiem, reconeixem i afirmem, per tant, que les marques de la veritable església son: primer, la correcta predicació de la Paraula de Déu, en la qual Déu se'ns ha revelat, com ho declaren els escrits profètics i apostòlics; segon, la correcta administració dels sacraments de Jesús el Crist, amb els quals s'ha d'associar la Paraula i la promesa de Déu per segellar-los i confirmar-los en els nostres cors; i finalment, la disciplina eclesiàstica justa i y honestament aplicada, com ho estipula la Paraula de Déu, per la qual es reprimeix el vici i es sustenta la virtut.

La tradició reformada (calvinista) va fer-se ressò de l'interès de Calví d'afegir-hi a les *notae ecclesiae* de la veritable església “la disciplina eclesiàstica justa y honestament aplicada”.¹⁰ Tanmateix, d'acord amb l'aplicació de la disciplina a Ginebra hem de destacar l'estreta vinculació que aquesta tercera marca també té amb la Paraula de Déu en la mesura que s'estableix una diferenciació en col·laboració del ‘poder espiritual’ (pastors) i del ‘poder civil’ (laics). Aquesta mena de separació de poders marcarà profundament la vida de ciutats com Ginebra i fins i tot de cultures senceres com l'anglosaxona sota la gran influència del presbiterianisme, una variant reformada caracteritzada pel govern conciliar representatiu a tots els seus nivells: parròquies, diòcesis i sínodes nacionals.

Òbviament, aquest plantejament teològic de la prioritat de la Paraula sobre l'Església suscita una qüestió fonamental: la Paraula no es predica ella sola, per tant, qui és responsable de la seva predicació? La resposta dels reformadors fou nítida: el cos pastoral, el ‘poder espiritual’, és el responsable del magisteri de la Paraula. I pràcticament aquesta és l'única autoritat que poden exercir. Són els pastors els qui han

⁹ Veure la versió castellana *Libro de Confesiones* de la Presbyterian Church (USA), Louisville, 1995, pàg. 20.

¹⁰ A la seva obra fonamental, *Institució de la Religió Cristiana*, Calví només fa esment de les dues *notae ecclesiae* de l'Augustana (Llibre IV, capítol I,9 “Les senyals de l'església visible” – cf. edició castellana de 1967, FELIRE: Rijswijk,, vol. II, pàg. 812). Però és en el seu govern de l'església d'Estrasburg i després de Ginebra on marcarà l'èmfasi en la disciplina eclesial, com es deixa veure en el pròleg de les seves *Ordonnances ecclésiastiques* de l'església de Ginebra (1541), on exposa la importància de la disciplina eclesiàstica per que “la doctrina del sant Evangeli del nostre Senyor sigui mantinguda en la seva puresa i l'església cristiana sigui degudament conduïda” (veure el text a <http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-5792>]. Les *Ordonnances* estableixen quatre ordes eclesials (pastors, doctors, diaques i ancians) i una divisió de poders entre la *Compagnie des Pasteurs* (pastors ordenats) i el *Consistoire* (laics).

de ser, per damunt de tot, predicadors i mestres. El seu poder no serà jurídic, sinó espiritual i per tant és un poder de tipus profètic o carismàtic: poder de persuasió, de convicció i de formació del poble de Déu. Els pastors han d'adquirir una ferma preparació teològica i bíblica, en la mesura que les Escriptures precedeixen a l'Església. No es tracta d'una precedència cronològica sinó bàsicament teològica: l'Església no té cap autoritat sobre les Escriptures; són les Escriptures les que, per la predicació i l'ensenyament, han de configurar la vida de l'Església.

El model anabaptista

Els models luterà i calvinista feien atenció especial a la *Communio* entesa com a *Congregatio*, però la *nota ecclesiae* és la predicació i l'ensenyament de la Paraula. Per tant, la Paraula és anterior a la congregació i aquesta és la reunió convocada per la Paraula. Però va haver-hi una Reforma que va posar l'accent sobre la *Communio* com a resposta d'obediència de la *Congregatio*, de manera que la *nota ecclesiae* és precisament la *Congregatio* constituïda en obediència. Es tracta de la Reforma Radical (anabaptisme). Aquest moviment també troba les seves arrels als moviments tardomedievals de Reforma ja esmentats que pretenien actualitzar els sumaris del Llibre dels Fets i 1 Corintis 12.¹¹ Però seran els grups anabaptistes els qui facin una interpretació més literal d'aquests textos fent de l'estil de vida comunitari i de l'obediència radical del Sermó de la Muntanya la seva *nota ecclesiae*. Per la Reforma Radical la veritable església està marcada no per la seva 'sagramentalitat' pròpia ni per la recta predicació, sinó pels fidels obedients a les exigències radicals de l'Evangelí.

Escoltem a Menno Simmons, destacat líder dels anabaptistes comunitaristes i pacifistes del segle XVI:

Veritablement esperem que ningú de ment sana sigui tant neci com per negar que totes les Escriptures, l'Antic Testament i el Nou Testament, existeixen per la nostra instrucció, amonestació i correcció, i que són el veritable ceptre i realment pel qual el regne, la casa, l'església i la congregació del Senyor s'han de regir i governar. Per tant, tot allò que s'oposa a les Escriptures, siguin doctrines, creences, sagraments o vida, s'han de mesurar

¹¹ De fet, el Luter més jove no serà aliè a l'ideal d'una militància evangèlica radical com a fonament de l'església. Això es veu nítidament en el denominat 'tercer orde de la missa' exposat en el pròleg del seu document "Missa alemanya" (1526) (cf. el text castellà de l'edició de Teófanos Egido, *Lutero. Obras*, Sígueme: Salamanca, 1977, pàg. 281).

per aquesta regla infal·lible i destruir per aquest just i infal·lible ceptre, i destruir sense respecte a la persona.¹²

A primera vista, es tracta d'un enfocament de la Paraula similar al que hem vist amb el luteranisme i el calvinisme. Si fem, però, més atenció veurem que hi ha dues diferències importants:

1. Aquí es parla molt específicament de l'Esriptura, no de termes més genèrics com "La Paraula" o "La Predicació de l'Evangeli"
2. L'accent cau sobre l'eficàcia de les Esriptures: amonestació, correcció i instrucció han d'eliminar tot allò que va contra les Esriptures.

Si pel luteranisme i calvinisme la recta predicació de l'Evangeli certifica la veritable *Congregatio*, sigui quin sigui l'estat moral d'aquesta, per l'anabaptisme és la perfecció evangèlica de la comunitat dels sants la que certifica la seva genuïnitat.

3. LES CAUSES DE LA DIVERSIFICACIÓ ECLESIAL PROTESTANT A PARTIR DEL S. XVI FINS AVUI

Ja hem vist que molts moviments de renovació medievals van confluïr en les Reformes del segle XVI. Potser per aquesta raó des del començament es pot dir que la Reforma va ser un part múltiple que va donar curs a la gran diversitat d'inquietuds espirituals i eclesials gestades a l'Edat Mitja. I precisament pel seu plantejament de *Congretatio* més que de *Communio* suprageogràfica i supratemporal, la Reforma esdevingué, a partir de l'excomunió de Luter, un procés de reformes confessionals (teològiques) i territorials. Així, teològicament ja hem vist que ben d'hora sorgiren les reformes luteranes, les calvinistes, les anabaptistes, i les anglicanes entre les principals reformes eclesials. Totes aquestes reformes s'anirien materialitzant de manera disgregada en diferents estats i ciutats (les ciutats suïsses, els principats alemanys, els regnes nòrdics, etc.). Tot aquest procés de part múltiple va dur al començament del que els historiadors H. Schilling y W. Reinhard varen denominar «**procés de confessionalització de les esglésies i dels estats europeus**» (Konfessionalisierung o *Konfessionsbildung*) ara regits per l'arxiconegut principi *Cuius regio, eius religio* (De qui la regió, així la seva

¹² Cf. W. Klaassen, *Selecciones teológicas anabautistas*. (Herald Press: Scottdale, pàg. 120).

religió). Aquest procés, que no fou un procés de materialització de la Reforma sinó de reformes locals (és per això que s'ha fet famosa l'afirmació de Pannenberg de que la Reforma és resultat d'un fracàs¹³), seria la cara més visible de la consolidació institucional del protestantisme a Europa. I sens dubte, va constituir la **consolidació d'una forma de pluralitat protestant** caracteritzada per l'acceptació de fronteres, per dir-ho, **politico-eclesials** (com els ja esmentats regnes escandinaus, principats alemanys, ciutats suïsses, etc.) que amb el temps coadjuvari en el sorgiment de les nacions-estat en les quals quedarien subsumides les diferents confessions fins al punt d'esdevenir part de la seva identitat nacional. Hom podria dir que aquestes confessions es varen 'nacionalitzar', raó per la qual aquí les denominaré **Esglésies Nacional-Confessionals**. Aquestes esglésies tenen cadascuna la seva màxima autoritat en el sínode nacional (o equivalents) i no responen a cap autoritat supranacional, per bé que poden pertànyer lliurement a associacions confessionals internacionals de caràcter vinculant molt limitat o nul. És aquest l'esquema que ha arribat fins els nostres dies, en els quals bona part de les Esglésies Evangèliques establertes estan acceptant la seva definitiva separació de l'estat.

Però aquest desenvolupament històric no es detura aquí, car aquesta 'nacional-confessionalització' contradeia moltes de les pròpies arrels teològiques i espirituals que varen impulsar el protestantisme en el seu origen, raó per la qual ressorgiran a partir del segle XVIII vells moviments de pietat / espiritualitat més interessats en la vivència de la fe que en la seva realitat institucional; és a dir, estaven més interessats en 'seguir a Jesús' que en saber 'quina església és la més fidel a Jesús'. Des d'aquest interès en la vida i obra de Jesús, i en aliança tàcita amb els successors dels moviments radicals del segle XVI que llavors foren reprimits per uns i altres (reformats i catòlics), aquests moviments varen abastar certa influència sobre les esglésies nacionals i acabarien també configurant un nou protestantisme relativament aliè al model 'nacional-confessional', que es caracteritzaria per una institucionalització més flexible i més oberta a l'expansió missionera, tant en l'entorn de la Cristiandat (fos reformada o

¹³ Wolfhart Pannenberg, *Ética y Eclesiología*. Salamanca: Sígueme, 1986, pág. 182. El cardenal Walter Kasper la cita també en su obra *Martín Lutero. Una perspectiva ecuménica*. Sal Terrae: Cantabria, 2016, pág. 33. Pero yo añadiría que sin duda fue un fracaso para los reformadores y para los preladados de la época.

catòlica) com més enllà de les seves fronteres. Com no podia ser altrament, aquest moviment acabaria **ampliant la pluralitat eclesial protestant** establint noves esglésies **organitzades sobre una base més carismàtica-comunitària** que sobre una base de caire més oficial-sagramental i per això mateix amb una major capacitat de transversalitat cultural (nacional). Sorgeix així una **nova forma de pluralitat protestant** convencionalment anomenat '**denominacionalisme**', i que ha tingut una expansió geogràfica i numèrica major que la pluralitat nacional-confessional.

Arribem així a la característica més marcada del Protestantisme Global actual: la seva **hiperpluralitat** formada per esglésies que –conscient o inconscientment– es consideren a sí mateixes com una denominació, és a dir, que accepten que són una església entre d'altres. En definitiva, accepten el **pluralisme** eclesial. Per això val la pena que ens deturem en aquesta característica.

Lo primer és clarificar que en l'àmbit protestant **el denominacionalisme s'oposa al sectarisme** o com a mínim no s'identifica amb aquest (almenys si seguim la que per mi és una molt qüestionable contraposició Església-Secta que va proposar E. Troeltsch¹⁴). Si la secta cristiana es excloent i reclama per sí mateixa en exclusiva l'autoritat del Crist, **el denominacionalisme es defineix per la seva acceptació de la pertinença a la única església del Crist de les diferents esglésies denominades per les seves característiques particulars**. Segons el pastor presbiterià Albert Barnes (1830-1867) el denominacionalisme promou un esperit:

oposat a qualsevol intolerància i insensibilitat; contrari a qualsevol intent de negar l'eclesialitat del altres; renuent a titllar als altres de ser simples grupets de dissidents i d'haver estat abandonats per la gràcia de Déu. L'església del Crist no es dona exclusivament sota la forma episcopal, la baptista, la metodista, la presbiteriana o la congregacionalista. Totes han de ser reconegudes, a tots els efectes, com a part de la única, santa i catòlica església.¹⁵

¹⁴ Ernest Troeltsch, *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, Tübingen: Mohr, 1912. Nòtese la ausència de 'Gruppen' en la versió estadounidense (*The Social Teaching of the Christian Churches*, New York: Barnes & Noble, 1931). Sus ideas serían adaptadas al marco norteamericano por H. Richard Niebuhr en su *The Social Sources of Denominationalism* (New York: H. Holt and Co., 1929).

¹⁵ Thomson Gale, «Denominationalism» en *Encyclopedia of Religion* (acceso virtual: <http://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/denominationalism> - 25-9-2017).

Ja un segle abans, el líder del gran avivament metodista, John Wesley (1703–1791), afirmava:

Jo [...] em nego a que se'm distingeixi de qualsevol altre home si no és només pels principis comuns del cristianisme [...] Rebutjo i detesto qualsevol altra marca de distinció. Però respecte dels cristians de qualsevol denominació desitjo sincerament que no se'm distingeixi en res [...] ¿Estimes i tems al Senyor? ¡Això basta! T'estenc la meva destra de companyia.¹⁶

Aquesta petita mostra ens diu que el denominacionalisme es va estendre pels grans avivaments de l'àmbit anglosaxó, tot i que també els pietismes de l'Europa continental li donarien entrada al continent.

Va haver-hi, però, un desenvolupament en l'Anglaterra del segle XVII i de les seves colònies americanes que fou determinant pel naixement del denominacionalisme i la seva associació amb la llibertat religiosa. Es tracta de **com abordar i resoldre la dissensió teològica organitzada sorgida dins d'una Església Nacional-Confessional**, com era l'Anglicana del segle XVII. En aquell moment, el Puritanisme, marcat per la seva teologia calvinista, era un moviment intern a l'Església Anglicana que lluitava contra la seva estructura jeràrquica reclamant una estructura més 'democràtica' ('congregacionalista' o si més no 'presbiteriana'), la qual cosa repercuteix en una visió política més republicana. La història és llarga i complexa, però gira entorn a l'**Assemblea de Westminster** (1643–1653), formada per teòlegs i parlamentaris convocats pel Parlament anglès a fi d'abordar la tensa situació provocada per la política religiosa promoguda pel rei Carles I i l'arquebisbe de Canterbury, William Laud, i la tenaç resistència dels Puritans. En la susdita assemblea, el sector presbiterià del Puritanisme portava la veu cantant, però precisament en el moment del 'triomf' sorgiria el taló d'Aquil·les de l'ecclesiologia calvinista més radical: **el divisionisme per qualsevol matèria o assumpte**. Això provocaria que un petit nucli de **puritans 'no separatistes'** proposessin uns principis bàsics d'unitat malgrat les diferències. El seu portaveu més destacat fou Jeremiah Burroughes (avui Burroughs), firmant amb quatre autors més de la «An Apologeticall Narration» (1643) sotmesa directament al Parlament (no a l'Assemblea de Westminster). En aquesta apologia s'establien cinc

¹⁶ John Wesley, «The Character of a Methodist», párrs. 17 y 18, en The Works of Hohn Wesley, Thomas Jackson (editor), 1872.

principi bàsics per la tolerància de diferents 'obediències' (vinculacions eclesials) dins d'una mateixa fe cristiana i d'una mateixa església (l'Església d'Anglaterra). El *motto* de Burroughs resumeix els cinc principis: «Opinionum varietas et opinantium unitas non sunt ασυστατα» (Diversitat d'opinions i mantenir la unitat no són incompatibles).

Com hom podria esperar, aquesta apologia no va tenir cap efecte immediat, però el seu debat en el Parlament sí li donaria gran ressò públic i obriria a l'opinió pública una altra visió sobre els afers religiosos, i això finalment comportaria una progressiva concreció de mesures de tolerància i de més llibertat (sobre tot intra-protestant) a Gran Bretanya i les Colònies al llarg del segle XVIII. Un dels filòsofs més influents a favor de la llibertat religiosa fou el conegut empirista John Locke (1632-1704), que va escriure les seves *Letters Concerning Toleration* (1689-1692) sota la influència de Puritans no separatistes.¹⁷ I aquest concepte de llibertat contra el monolitisme de les Esglésies Nacional-Confessionals acabaria obligant-les a una major inclusivitat en la seva organització i teologia. Un exemple molt actual és la pròpia Església Anglicana, capaç de combinar dues eclesiologies tan dispars com l'Alta o la Baixa Església.

Referent a això, i dit de passada, no oblidem que les **Esglésies Nacional-Confessionals protestants han estat considerades per molt de temps com a heralds de la llibertat dels seus estats respectius** en front d'una visió imperial (¿imperialista?) d'Europa. Això és encara actual a **les diferents visions que hi ha de la Unió Europea entre els estats de major influència protestant i els d'influència catòlica**. Així, segons la tesi d'en Hamerly¹⁸, mentre els protestants tendeixen més a una visió de tipus confederalista molt favorable als propis estats, els catòlics tenen tendència a una major centralització molt marcada pels grans estats (Alemanya s'hi trobaria al bell mig entre ambdós extrems).

En tot cas, el que em sembla significatiu de tot això és que **ambdues formes de pluralisme protestant**, amb d'altres actors, han jugat un paper decisiu en el concepte de llibertat religiosa i en la pluralitat de les societats occidentals actuals. I no només això, sinó que el denominacionalisme, impulsat pels diferents avivaments, també va

¹⁷ Aquesta influència ha estat defensada per George L. Hunt, *Calvinism and the Political Order*, Philadelphia: Westminster Press, pàgs. 111-113) citat per Thompson Gale, *op. cit.*

¹⁸ Ivy Hamerly, *Journal of Church and State* 54 (2012) 214-239.

contribuir a assentar les bases mentals i organitzatives dels moviments civils y de l'associacionisme que floreixen en el segle XVIII i XIX, com per exemple el paper del metodisme en els orígens del English Labour Movement.¹⁹ Això vol dir que el denominacionalisme va guanyar prestigi com a valedor d'un sistema de llibertat i també de referències socials (direcció / Lideratge social).

A banda de la seva contribució a una societat més lliure, **el denominacionalisme ha fet una gran contribució a l'expansió de l'Evangelí** fins els nostres dies. En efecte, ha estat l'instrument de l'estructuració i canalització de l'efervescència dels moviments d'avivament, que altrament s'haurien esvaït davant de les rigideses de les Esglésies Nacional-Confessionals. Per **estructuració** jo entenc que la denominació va possibilitar la transformació en compromisos concretes del fervor religiós de grans masses de cristians desitjosos de viure una fe més viva en un espai comunitari més lliure que el de les esglésies establertes. I per **canalització** jo entenc que una bona part d'aquest fervor es va orientar vers la missió, tant en l'entorn de la Cristiandat com en terres no cristianitzades. Es més, **aquesta missió es va desenvolupar en dues grans vessants**: l'Evangelització *strictu sensu* i l'acció social i política per la reforma social.

L'Evangelització en el marc domèstic va permetre mantenir *de facto*, que no *de iure*, la societat de Cristiandat. I en el marc global, va expandir la missió més enllà de les pròpies fronteres. I pel que fa a l'acció social (diaconía) i altres àrees necessàries consubstancials a l'església, es va fer evident la limitada eficàcia de les denominacions en el desenvolupament d'una missió integral, raó per la qual es van multiplicar les associacions de tota mena per poder atendre a tots els fronts de la missió. Sorgeix d'aquesta manera una altra característica del denominacionalisme: **el lliure associacionisme**. I dic 'lliure' perquè no estava pas necessàriament tutelat per cap instància eclesial oficial, ni tant sols denominacional, sinó que es formava per la pura iniciativa de pastors o de laics, però sempre amb el voluntari suport dels fidels.

L'associacionisme proveirà al denominacionalisme de les eines que li calien per cobrir aspectes vitals de l'església: la missió fins els confins del món (agències missioneres, incloent-hi les Societats Bíbliques), la diaconia (local i internacional) i l'educació. Un exemple del que dic ho tenim 'a casa': l'actual Fundació Federico Fliedner, una missió o

¹⁹ Nigel Scotland, «Methodism and the English Labour Movement 1800-1906». *ANVIL* 14 (1997) 36-48.

diaconia evangèlica (i actualment ecumènica) que neix el 1870 per iniciativa d'un comitè de laics (això sí, de cert rang social) de l'Església Evangèlica Alemanya (i per tant 'Nacional-Confessional') que estan interessats en fer missió fora d'Alemanya i decideixen cercar suport humà i financer per establir una missió a l'Espanya del Sexenni Democràtic (1868-1874). Però el que resulta més significatiu és que aquests prohoms redactessin un decàleg de directrius pel missioner escollit on se li prohibeix crear una 'Església Evangèlica' a l'estil alemany; ans al contrari, aquest missioner s'haurà de dedicar a recolzar les diferents esglésies (denominacions) evangèliques ja existents a Espanya, proveint-hi suport en aquelles àrees on elles mateixes no haguessin pogut desenvolupar les accions necessàries per consolidar-se com esglésies (com per exemple era el cas de l'educació i les publicacions tant de cert nivell acadèmic com de nivell divulgatiu). Aquest és un clar exemple de com el denominacionalisme (y el seu associacionisme) es solapa amb el 'nacional-confessionalisme' eclesial, como també ho il·lustren d'altres desenvolupaments de les esglésies 'nacional-confessionals' a diferents punts del globus on el model europeu és irrepetible.

Arribats a aquest punt, hi ha quelcom transcendental que no pot oblidar-se respecte del naixement, desenvolupament i adquisició d'un reconeixement (¿prestigi?) social del denominacionalisme: **aquest neix i es desenvolupa en un context de Cristiandat** (ja sigui a Europa o a Amèrica, amb totes les seves diferències). En aquest context, cada denominació particular pot fer la seva contribució i ser reconeguda per ella, doncs cada particularitat aporta una part del tot. Per això la denominació és una església particular que s'organitza segons les seves pròpies conviccions eclesiològiques per donar testimoni del Crist com ho consideri millor. Però sorgeix llavors una gran qüestió: **¿què passa quan el model de Cristiandat s'esvaeix, i el seu lloc és ocupat per un altra marc o per marcs fragmentats?** Aquesta pregunta ens introdueix en el següent punt.

4. L'ESGLÉSIA PROTESTANT DE DEMÀ

En difuminar-se el marc de referència de les denominacions –o sia, el marc de Cristiandat–, la identitat de cada denominació es ressent perquè aquest marc proveïa

el teló de fons que servia de contrast per cada denominació. Ara el teló de fons és més colorit i en ell es dilueixen les diferències denominacionals (identitàries). I això també passa al nivell de les esglésies 'nacional-confessionals' i en la relació d'aquestes amb l'Església Catòlica. Així, un estudi recent dut a terme als EE.UU i Europa conclou que una elevada proporció de catòlics i de protestants no perceben grans diferències entre si.²⁰ En el cas protestant, això es tradueix en els següents signes de fatiga del denominacionalisme:

- Hi ha un constant transvasament de fidels del sector tradicional de referència (denominacions *mainline*) al sector dels 'nous del barri' (esglésies pentecostals i independents). Podran ells ocupar el rol de referència social en un marco d'una pluralitat social més àmplia?
- L'afiliació que es conserva i la nova –quan n'hi ha–, és tova (sense capacitat de mobilització)
- De fet, es produeix fins i tot una mena d'afiliació múltiple ('afiliació' a diverses esglésies a la vegada per obtenir serveis diversos), confirmant-se la 'indiferenciació' entre les denominacions
- Les esglésies locals / congregacions (parròquies) de les denominacions han desenvolupat una sospita i fins i tot una gran resistència al sosteniment de 'l'aparell denominacional'
- Es fragmenten i es multipliquen els nuclis 'eclesials' locals sense capacitat de referencialitat nacional (atomització), molt menys transnacional

El creixement de les megaesglésies (= 'megaparròquies') són un exemple d'això

En definitiva, **les denominacions tradicionals han perdut el seu paper de referencialitat social.** Així doncs, cap a on apunten aquestes dades? **¿Hi hauria un nou patró eclesial que substituís el denominacionalisme en un marc / 'teló de fons' de pluralisme?**

²⁰ Publicat el 31 d'agost de 2017 a *Pew Research Center* (<http://www.pewforum.org/2017/08/31/after-500-years-reformation-era-divisions-have-lost-much-of-their-potency>) i consultat el 2 d'octubre de 2017.

L'afebliment de les esglésies 'nacional-confessionals' i de les denominacions sembla que té molt a veure amb la recerca d'una vivència espiritual més càlida i també com més embolcallada (ideològica i vivencialment). Així, les denominacions que s'han convertit en referència social i en estructures de certa eficàcia social, han perdut 'el cor dels seus fidels' en la seva lluita per prioritzar la missió i la responsabilitat social. De fet, se n'han fet estudis històrics sobre la relació que hi ha entre el fervor personal i la burocratització de la denominació / església.²¹ És per això que molts fidels cerquin el fervor (i cert refugi ideològic, davant del marc ideològic pluralista) a megaesglésies que ofereixen el caliu de les masses congregades, o en congregacions / parròquies més locals i comunitàries, completament autònomes i deslligades de denominacions o esglésies, on poden sentir el caliu de la proximitat humana. A banda dels efectes 'pastorals (¿positius?) d'aquesta tendència, podria haver-hi un avantatge en ella: en el marc del pluralisme social, **els esforços evangelitzadors es bolquen en les persones (el pròxim, el veí) i no en projectes globals**, de manera que podria ser fins i tot una reacció necessària en l'àmbit europeu i nord-americà de 'descristianització' de la societat. És l'etern dilema entre lo universal i lo local.

Però el nou marc pluralista de la societat occidental, que de tanta pluralitat fa irrellevants les diferències, sembla també un marc d'oportunitat per que sorgeixi amb força i de manera transversal als diversos sectors del Protestantisme, **una reformulació eclesiològica de fons que aprofundeixi en la sacramentalitat de l'església i el seu caràcter escatològic**. És a dir, es tracta en realitat de revifar tant ideològicament com espiritualment (vull dir que sorgeixi des de les bases), el sentit de la catolicitat que tenien els primers reformadors com a catòlics que eren. Sabem que el jove Luter tenia una visió escatològica de la Reforma: aquesta seria la última reforma abans de la parousia que ja es veia molt propera, tot i que al final es conformaria amb una reforma local que seria la preparació per la definitiva. En tot cas, com diu Kaufmann:

²¹ Un exemple és D.G. Hart, «The Tie that Divides: Presbyterian Ecumenism, Fundamentalism and the History of Twentieth-Century American Protestantism», WTJ 60 (1998) 85-107.

Considerar la Reforma com una època històrica oberta a un futur llunyà era quelcom tan estrany al seu horitzó mental com la idea d'una església en reforma permanent.²²

Aquesta visió escatològica s'assenta sobre el caràcter sacramental de l'església com a cos del Crist (Sant Pau) i també sobre la seva constitució com a anticipació ja present del Regne (més que el famós "ja, però encara no" de Cullmann, jo m'estimo més el "ja, malgrat tots" els màrtirs de la fe passats i presents). És per això que els primers reformadors creien de debò en la unitat visible de la única església veritable, tot i que els 'signes dels temps' finalment els duguessin a formular un tall radical entre la invisibilitat de l'església veritable i l'església visible.

A més de l'amenaça d'atomització que he descrit abans, **hi ha també dades d'una progressiva presa de consciència de la necessitat de recuperar el sentit de catolicitat.** Parlo de dades que mostren la transversalitat protestant d'aquesta recerca de catolicitat. Dos són els exemples que puc adduir, procedents de dos camps ideològics diferents, però que mostren la mateixa inquietud per la catolicitat.

Començo per la recent publicada «A Reforming Catholic Confession»²³ (juny de 2017), promoguda per diversos teòlegs i figures destacades del protestantisme nord-americà conservador. Es tracta d'una confessió netament protestant, però que intenta reflectir la 'catolicitat' teològica protestant en relació, a més, amb la tradició patristica. En sí, no suposa una gran novetat, però sí em sembla interessant l'esperit que mostra, sobre tot en la «Part II – L'explicació» on es reconeixen els pecats protestants respecte de la unitat i sobre tot s'exhorta a cercar la unitat en la substància. Como he dit, res de nou, però sí simptomàtica la inquietud per posar el tema de la unitat visible en la categoria de substància teològica.²⁴

L'altre document procedeix d'una amplíssima consulta del Consell Mundial d'Esglésies dut a terme entre les esglésies afiliades i que ha portat uns quants anys realitzar-la. Es

²² Thomas Kaufmann, *Martín Lutero. Vida, mundo, palabra*. Madrid: Trotta, 2017, pàg. 28.

²³ URL: <http://reformingcatholicconfession.com/> (Accés: 10 de setembre de 2017).

²⁴ Un dels teòlegs signataris més destacats és Kevin J. Vanhoozer, i un dels seus llibres més representatius de les seves postures és *Biblical Authority after Babel: Retrieving the Solas in the Spirit of Mere Protestant Christianity*, Grand Rapids: Brazos Press, 2016.

titula «Vers una visió comuna de l'Església» (6 de març de 2013).²⁵ És un document articulat en quatre capítols, que ens diuen molt sobre la seva orientació principal:

1. - La missió de Déu i la unitat de l'Església
2. – L'Església del Déu tri
3. – L'Església: creixement en comunió
4. – L'Església: Al món i pel món
5. – Conclusió

Es tracta d'un document excel·lent per:

- Una posada al dia d'una eclesiologia bàsica (una excel·lent revisió)
- Identificar els temes eclesiològics nuclears per la unitat i per abordar-los amb exquisida sensibilitat, posant fins i tot de relleu que hi han més punts eclesiològics de coincidència sobre la unitat dels que pensem
- La unitat protestant, especialment de les esglésies magisterials o històriques més algunes esglésies lliures (però no sé si per a l'Església Catòlica i les Esglésies Ortodoxes seria suficient).

Respecte de la unitat protestant:

1. Teològicament reflecteix el mínim denominador comú de l'eclesiologia cristiana, que no es cap altra cosa que l'eclesiologia embrionària neotestamentària. I com a embrionària, no respon explícitament a tots els desenvolupaments eclesiològics històrics post-neotestamentaris.
2. O el que és igual: tots els desenvolupaments històrics troben cabuda en l'eclesiologia neotestamentària des d'una interpretació desenvolupista (és a dir, abordant el NT com a llavor de tots els desenvolupaments històrics).
3. Perquè el protestantisme, per naturalesa (també en la seva ala més radical), no pot sostenir una eclesiologia, diguem-ne, 'd'alta definició' i tancada, sinó de 'baixa definició' (¿baixa intensitat?) i oberta.
4. Per això, des d'aquest document sí té sentit pensar-hi en la possibilitat d'una 'ESGLÉSIA D'ESGLÉSIES, on la relació Església Universal–Església local / particular

²⁵ URL: <https://www.oikoumene.org/es/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision> (Acceso: 10 de septiembre de 2017).

s'ampliï a una relació Església Universal–Església local–Església denominacional.

Cites il·lustratives:

Cites amb les que molts protestants ens sentim a gust.

La unitat visible requereix que les esglésies siguin capaces de reconèixer en les altres l'autèntica presència del que el Credo Niceno-Constantinopolità (381) anomena "l'església una, santa, catòlica i apostòlica". (Par. 9; Pàg. 5 – cf. pàg. V).

La diversitat legítima no és quelcom fortuït a la vida de la comunitat cristiana, sinó més aviat un aspecte de la seva catolicitat. (Par. 12, pàg. 7 – PDF 13).

Malgrat el seu estat actual de divisió, les esglésies han arribat tan lluny en la comunió entre elles que se n'adonen de que allò que una fa afecta a la vida de les altres i, en conseqüència, són cada cop més conscients de la necessitat de rendir-se comptes mútuament respecte de les seves reflexions i decisions ètiques. Quan les esglésies es qüestionen i afirmen les unes a les altres, estan expressant el que comparteixen en el Crist. (Par. 63, pàg. 30 – PDF 36)

¿Quines serien doncs les dificultats per a una unitat pròpiament protestant? Crec que les mateixes que per la unitat amb l'església catòlica:

5. La unitat seria més instrumental que substancial.

a. Una cita doble (Pròleg d'Olav F. Tveit y par. 58, el primer del Cap. IV):

El Regne de Déu, que Jesús predicava revelant la paraula de Déu en les paràboles i que va inaugurar amb les seves poderoses obres, en particular, amb el misteri pasqual de la seva mort i resurrecció, és el destí final de tot l'univers. Déu no volgué l'església fos una fi en sí mateixa, sinó que estigués al servei del pla diví per la transformació del món.

b. Ara noteu:

- l'esclatxa entre finalitat i mitjà
- la definició de la finalitat: 'transformació del món' (sense referència a la 'redempció en el Crist'). [AIXÒ HO TROBARIEN A FALTAR MOLTS EVANGÈLICS CONSERVADORS]

6. Sols des d'un enfocament dialèctic entre església-missió i església-realització escatològica del Regne es poden atendre de debò molts dels desenvolupaments més característics de la catolicitat i l'ortodòxia.

Fins i tot em demano si el propi Protestantisme, pel seu propi desenvolupament futur i la seva unitat, no requereix d'un replantejament a fons sobre l'església com a cos místic del Crist.

Altres cites al respecte, a les pàgs. 3-4 (PDF (9-10))

5. CONCLUSIÓ

Després d'aquest recorregut, la meua conclusió és la següent:

Històricament, el Protestantisme s'ha mostrat sempre impulsat per una recerca permanent de la vivència de la fe des del sacerdoci universal dels creients, és a dir, de baix a dalt. D'alguna manera, el Protestantisme és un reflex d'allò que afirma la constitució *Lumen Gentium* sobre les "esglésies particulars":

[...] en les quals i a partir de les quals es constitueix l'Església Catòlica (*Ecclesia in et ex Ecclesiis*), una i única. (nº 23/a)

Es precisament aquesta inquietud la seva gran riquesa, car és el seu gran potencial, segons s'ha demostrat històricament.

Però el marc de Cristiandat ha permès certa cohesió a la pluralitat eclesial o denominacional derivada d'aquesta inquietud vital. Per això, mancant un marc similar, sembla obvi que malgrat que una bona part del Protestantisme segueixi en la seva línia de fragmentació, hi hagi una altra part important del Protestantisme que estigui aprofundint sense por en la idea de la unitat visible com a concepte teològic fonamental, i que a més estigui fent passos vers els reconeixements mutus (Concòrdia de Leuenberg, Comunió de Porvoo).

Aquest aprofundiment teològic sobre el caràcter sacramental i escatològic de la unitat ha de ser escomesa tant pel bé del propi Protestantisme més fragmentari (al qual hi donaria certa referencialitat) com pel bé de l'avanç de la relació ecumènica amb l'Església Catòlica. És per això que aquest sector del Protestantisme esta tractant d'abordar ara lo mateix que la Carta *Communio notio* ²⁶ de la Congregació per la

²⁶ La cita completa diu: "Naixent *en i a partir de* l'església, en ella i d'ella tenen la seva pròpia eclesialitat. Així doncs, la fórmula del Concili Vaticà II: *l'Església en i a partir de les Esglésies (Ecclesia in et ex Ecclesiis)* (44), és inseparable d'aquesta altra: *Les Esglésies en i a partir de l'Església (Ecclesiae in et ex Ecclesia)* (45). És evident la naturalesa misteriosa d'aquesta relació entre Església universal i Esglésies particulars, que no es comparable a la del tot amb les parts en qualsevol grup o societat merament humana." «Carta als bisbes de l'Església Catòlica sobre alguns aspectes de l'Església considerada com a comunió – Carta *Communio notio*», de la Congregació per la Doctrina de la Fe, 28 de maig de 1992 (URL: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_28051992_communio-notio_sp.html - Accés: 15-9-2017).

Doctrina de la Fe va remetre el 28-5-1992 als bisbes, recordant-los que la noció de la *Lumen Gentium* abans citada:

és inseparable d'aquesta altra: *Les Esglésies en i a partir de l'Església (Ecclesiae in et ex Ecclesia)*

O sia, cal afirmar les dues coses a l'hora: *Ecclesia in et ex Ecclesii <<>> Ecclesiae in et ex Ecclesia*

El problema, sens dubte no vindrà per l'afirmació en sí mateixa d'aquest segon principi, que seria plenament assumible per aquest Protestantisme. La qüestió serà ¿quin és i com és l'estament d'autoritat que fa visible a l'església una i única? L'antic arquebisbe anglicà Rowan Williams diria que aquesta autoritat hauria de preservar dues contribucions irrenunciabls del Protestantisme, a saber:

1. El caràcter crític de les Escriptures en el si de l'església. És a dir, les Escriptures, més que font d'informació teològica o doctrinal, són una presència *crítica* a la vida de l'església que no pot reduir-les a un instrument seu.
2. L'èmfasi en l'església com a receptora de la gràcia, no com a 'gestora' (¿mediadora?) de la gràcia, de manera que el poble de Déu no pugui tenir amb les seves autoritats una relació de sobirà-súbdit.²⁷

Que Déu ens assisteixi per l'avanç del seu Regne a la Terra.

²⁷ Rowan Williams, «The Reformation's Legacy» en *Reformation. Legacy and Future*. Genève: WCC Publications, 2015, pàgs. 40s.